

ANNA KORZENIEWSKA-LASOTA *

NAUCZANIE ETYKI PRAWNICZEJ NA STUDIACH PRAWNICZYCH

Dyskusja nad modelem edukacji prawniczej trwa w Polsce od dziesięcioleci. Konieczność reformy studiów prawniczych podnoszono i w Drugiej Rzeczypospolitej, i w okresie Polski Ludowej. Zmiana modelu kształcenia nurtuje również współczesne środowisko akademickie. Przyczyn tego stanu należy doszukiwać się w powiększającej się różnicy między wykształceniem uniwersyteckim a wyzwaniem, jakie stawia wykonywanie różnych zawodów prawniczych.

Najczęściej pojawiające się postulaty to poprawa jakości kształcenia, lepszego przygotowania do pełnionych w przyszłości ról zawodowych, tzw. uprządkowania studiów, a w ostatnich latach również etycznego przygotowania przyszłych adeptów prawa. Pojawiają się także pytania o miejsce i rolę, jak również o sposób nauczania oraz treści programowe kształcenia etyki prawniczej.

Termin „etyka prawnicza” ma wiele znaczeń¹. Najczęściej utożsamia się go z odrębną dyscypliną naukową, ze zbiorem norm, które określają moralne powinności przedstawicieli zawodów prawniczych bądź przedmiotem akademickiej edukacji prawniczej². To ostatnie znaczenie, sfera edukacji prawniczej, będzie przedmiotem mojego zainteresowania. Nie odnoszę się jednak do celów, treści i metod nauczania etyki prawniczej. Chcę jedynie zarysować historię tejże edukacji, wskazać jej źródła oraz miejsce, jakie zajmuje etyka prawnicza na tle innych przedmiotów akademickiego nauczania studentów prawa.

* Dr Anna Korzeniewska-Lasota – adiunkt w Katedrze Historii Państwa, Prawa Polskiego i Doktryn Polityczno-Prawnych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; e-mail: annakorze@wp.pl

¹ Na temat statusu etyki prawniczej na gruncie różnych dyscyplin filozofii oraz z punktu widzenia metodologii zob. P. Skuczyński, *Status etyki prawniczej*, Warszawa 2010.

² R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*, Warszawa 2007, s. 46.

I

Dyskusje dotyczące etycznego aspektu praktyki prawniczej pojawiły się wraz z procesem kodyfikacji etycznych powinności prawników, który rozpoczął się w drugiej połowie XIX w. i objął przede wszystkim Stany Zjednoczone. Jej pionierami byli dwaj prawnicy amerykańscy: sędzia George Sharswood oraz prof. prawa Dawid Hoffman. Ten ostatni w swym kursie studiów prawniczych zawarł 50 postulatów pod adresem prawników. Z kolei wykłady sędziego Sharswooda, pod nazwą „Etyka zawodowa” cieszyły się dużym uznaniem środowiska prawniczego i były powszechnie znane w szkołach prawa³.

Wskazane działania wymienionych prawników były tak znaczące, że wywarły wpływ na treść pierwszego, oficjalnego stanowego kodeksu etyki prawniczej – *Canons of Ethics*, powstałego w 1887 r. w Alabamie. Powyższy kodeks stał się z kolei wzorem dla opracowania pierwszego ogólnonarodowego kodeksu etyki prawniczej – *Canons of Professional Ethics*, promulgowanego w 1908 r. i przyjętego następnie przez wiele stanów USA. Nie bez znaczenia było też powołanie w 1913 r. przez *American Bar Association*⁴ (dalej ABA) stałego Komitetu Etyki Zawodowej⁵.

Dyskusje toczone wokół przyjęcia przez poszczególne stany *Canons of Professional Ethics*, jak również ekonomiczne i społeczne przemiany społeczeństwa amerykańskiego wpłynęły na ożywienie zainteresowania etyką prawniczą i zaowocowały wprowadzaniem do szkół prawniczych nowego przedmiotu. Jak podaje się w literaturze przedmiotu, w 1915 już ponad 60% z 91 istniejących w USA szkół prawniczych oferowało, choć często jeszcze fakultatywne, wykłady z etyki prawniczej⁶.

Kolejna fala dyskusji, będąca w głównej mierze krytyką *Canons of Professional Ethics* z 1908 r., zaowocowała powołaniem przez ABA komitetu do oceny standardów etycznych stosowanych przez prawników w różnych stanach, a następnie opracowaniem *Model Code of Professional Responsibility*, który Zgromadzenie Ogólne ABA przyjęło w 1969 r. jako modelowy kodeks odpowiedzialności zawodowej amerykańskich prawników⁷.

Niewątpliwie impulsem dla rozkwitu literatury dotyczącej etyki prawniczej i jej nauczania na studiach prawniczych była afera Watergate z 1973 r. To właśnie rok po niej, w 1974 r. wykład z zakresu etyki prawniczej uznano w USA za konieczny składnik edukacji akademickiej⁸. ABA zobowiązało akredytowane przez siebie szkoły prawnicze do wprowadzenia obligatoryjnych

³ Por. M. Jurzyk, *Nauczanie etyki prawniczej w Stanach Zjednoczonych*, „Rejent” 7(2002), s. 52-53.

⁴ Amerykańskie Stowarzyszenie Prawników.

⁵ Por. R. Sarkowicz, *Amerykańska etyka prawnicza*, Kraków 2004, s. 35.

⁶ M. Jurzyk, *Czy potrzebna jest etyka prawnicza?*, „Edukacja Prawnicza” 9(2002), s. 28.

⁷ R. Sarkowicz, op. cit., s. 35.

⁸ Zob. *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2006, s. 10.

zajęć z etyki prawniczej. Uznało, że każdy student prawa powinien otrzymać „instrukcje odnośnie do obowiązków profesji prawniczej” uwzględniające historię, cele, strukturę, obowiązki profesji prawniczej i jego członków, a także normy przedstawione w kodeksie etyki prawniczej⁹.

Powyższy wymóg nie tylko ożywił dyskusję o etosie prawniczym, ale przyczynił się do wyodrębnienia nowej dziedziny akademickiej. Wzrosło znaczenie wykładu z etyki prawniczej, za który można było otrzymać tyle punktów, ile za inne wykłady. Jego rola stała się jeszcze większa, gdy poszczególne stany przed dopuszczeniem do praktyki prawniczej zaczęły wymagać zdania specjalnego egzaminu z tego przedmiotu. W 1986 r. ABA poszło jeszcze dalej i wprowadziło wymóg nauczania w szkołach prawa treści etycznych w profesjonalnych kursach zarówno dyscyplin materialnych, jak i proceduralnych¹⁰.

Obecnie etyka prawnicza jest w USA podstawowym elementem uniwersyteckiej edukacji prawniczej i ma już ugruntowaną pozycję w ramach edukacji uniwersyteckiej. W niemal wszystkich szkołach prawa zaliczana jest do przedmiotów podstawowych i obowiązkowych, Wykładana jest zwykle w wymiarze 30-40 godzin, a zagadnienia z jej zakresu, w niemal wszystkich stanach, są obowiązkową częścią egzaminu adwokackiego. Problemy etyczne są też przedmiotem rozważań przy okazji studiowania kasusów w obrębie innych przedmiotów. Nie bez znaczenia jest też szczególny sposób wychowania dzieci i młodzieży, kładący nacisk na poszanowanie zasad *fair play*. Jako przykład można wskazać, że opinia z college'u o naruszeniu nawet drobnych norm etycznych czy obyczajowych, może przekreślić szanse kandydata na dostanie się do dobrej szkoły prawniczej. Przyszły prawnik musi wykazać swój wysoki poziom etyczny¹¹.

II

W Polsce ekspansja problematyki etyki zawodowej to zjawisko charakterystyczne dopiero dla przełomu XX i XXI wieku, choć niewątpliwie idea kodyfikacji etyk zawodowych oraz dyskusje o etyce zawodowej profesji prawniczych toczyły się już wcześniej. Wspomnieć należy o opublikowanym przez kilku warszawskich adwokatów w 1886 r. *Kwestionariuszu do etyki obrończej* (opracował go adwokat Adolf Suligowski)¹², albowiem zawarte w nim pytania

⁹ M. Jurzyk, *Czy potrzebna jest etyka prawnicza?*, op. cit., s. 28.

¹⁰ R. Tokarczyk, op. cit., s. 69.

¹¹ Żeby to uczynić musi zwykle odpowiedzieć na wiele szczegółowych pytań, np. czy nie wszedł w kolizję z prawem, czy nie popełnił wykroczeń drogowych, czy prowadzi rzetelnie swe sprawy finansowe, czy nie ma długów. Sprawdza się opinie w miejscach zamieszkania i szkołach, do których uczęszczał. Zob. R. Sarkowicz, *op. cit.*, s. 53-55.

¹² Jak podaje M. Materniak-Pawłowska *Kwestionariusz* został opublikowany w nr 14 „Gazety Sądowej Warszawskiej” z 1886 r. oraz rozesłany w liczbie 598 egzemplarzy do prawników z Warszawy i innych terenów Rosji, a także do prawników z zaboru pruskiego i austriackiego. M. Materniak-Pawłowska, *Z polskich prac nad kodyfikacją zasad etyki adwokackiej (1886-1961)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, z. 2, s. 241-242.

były w gruncie rzeczy projektem kodeksu etyki zawodowej. I choć do kodyfikacji etyki adwokackiej doszło dopiero 75 lat później – w 1961 r. – kiedy to Naczelna Rada Adwokacka (dalej NRA) uchwaliła *Zbiór zasad etyki adwokackiej i godności zawodu*, stanowiący pierwszą kodyfikację etyki zawodów prawniczych w Polsce¹³, to sam fakt pojawienia się *Kwestionariusza* i toczący się wokół niego dyskurs, niewątpliwie odcisnęły swoje piętno¹⁴.

Kwestia kodyfikacji była bowiem jednym z tematów I Zjazdu Adwokatów Polskich we Lwowie w 1914 r., następnie w 1919 r. na Ogólnym Zjeździe Adwokatury Polskiej w Warszawie oraz w 1935 r., kiedy to Rada Adwokacka w Warszawie powołała specjalną komisję, której zadaniem było opracowanie zasad etyki adwokackiej. Na łamach „Palestry”, „Gazety Sądowej Warszawskiej” oraz „Wileńskiego Przeglądu” toczyła się debata zwolenników i przeciwników kodyfikacji. Do kwestii opracowania kodeksu etyki adwokackiej powrócono po II wojnie, a dyskurs rozpoczął adwokat Stanisław Janczewski, który na łamach „Palestry” opublikował cykl artykułów poświęconych godności zawodu adwokata¹⁵. Ponowna dyskusja na łamach „Palestry”, miała miejsce tuż przed przyjęciem w 1961 r. *Zbioru zasad etyki adwokackiej i godności zawodu*. Projekt Zbioru opublikowano w „Palestrze”, w celu wywołania debaty w środowisku adwokackim. Kolejny raz czytelnicy „Palestry” wypowiedzieli się na temat etyki adwokackiej na przełomie 1968/69 r., kiedy NRA powołała komisję do opracowania projektu nowelizacji Zbioru. Jest to godne zasynalizowania albowiem odrodził się wówczas spór o istnienie etyki zawodowej¹⁶.

III

Problem edukacji polskich studentów prawa w zakresie etyki prawniczej, został zauważony dość późno. Wzmianki o konieczności podejmowania problemów etycznych na studiach uniwersyteckich, co prawda pojawiały się w dyskusjach naukowych, jednakże nie znalazły odzwierciedlenia w akademickich programach nauczania. Jeśli już nauczano elementów etyki prawniczej, to czyniono to raczej na aplikacjach, w ramach nauki konkretnego zawodu prawniczego.

Nie oznacza to jednakże, iż dyskusji o kształceniu studentów prawa w zakresie problematyki etycznej w ogóle nie było. Pojawiały się głosy wskazujące na potrzebę edukacji w tym zakresie, choć dotyczyły one nauki etyki w ogóle, a nie etyki zawodów prawniczych.

¹³ Dla przykładu kodyfikację etyki adwokackiej w Rumunii uchwalono 1937 r., w Austrii - 1951 r., a w Niemczech w 1957 r.

¹⁴ Zob. Z. Krzemiński, *Kodeks etyki adwokackiej. Teksty prawne, orzecznictwo, komentarz*, Warszawa 1994, s. 3-5.

¹⁵ Zob. cykl artykułów S. Janczewskiego, *Godność zawodu*, „Palestra” 1959, nr 6,7,8,9,10.

¹⁶ Z. Czeszejko, Z. Krzemiński, *Odpowiedzialność dyscyplinarna adwokatów*, Warszawa 1971, s. 72-76.

Propozycję wprowadzenia nauczania elementów etyki zawierał już Projekt reformy uniwersyteckich studiów prawniczych z 1946 r.¹⁷. Poza wprowadzeniem „upraktycznienia” studiów, specjalizacji oraz skrócenia nauki, Projekt zakładał uwzględnienie w programach studiów nowych „niedopuszczonych dotychczas na Wydziały Prawa” przedmiotów, w tym psychologii z uwzględnieniem etyki i socjologii. Rozwiązanie to uzasadniano następująco: „Przy ustalaniu stanów faktycznych konfliktów społecznych prawnik musi stale uwzględniać momenty psychologiczne, decydować o winie, niepoczytalności, afektach, celowości orzeczonej kary, musi decydować o zagadnieniach moralnych, to wszystko wymaga poznania podstaw psychologii”¹⁸.

Jeszcze wcześniej, w 1938 r., potrzebę wdrożenia do uniwersyteckich studiów prawniczych zajęć z etyki zauważył Czesław Znamierowski, który wskazywał, że „niezmierne jest znaczenie tego przedmiotu: będzie on nietylko [tak w oryginale – AKL] źródłem wiedzy, ważnej dla prawnika, lecz i źródłem moralnej inspiracji”¹⁹.

Postulat kształcenia prawników w połączeniu z nauczaniem wielu dyscyplin pozaprawnych, w tym takich przedmiotów jak socjologia, psychologia i etyka, formułował w 1981 r. na łamach „Państwa i Prawa”, znamienity teoretyk prawa - Jerzy Wróblewski²⁰.

Jednakże dopiero pod koniec lat 90. ubiegłego wieku na polskich uniwersytetach pojawiały się pierwsze elementy nauki przyszłych adeptów prawa w zakresie etyki prawniczej. W ramach wydziałów prawa zaczęły powstawać studenckie poradnie prawne, tzw. kliniki prawa, uznawane dziś za praktyczne uzupełnienie etycznej edukacji studentów. Jako pierwsza powstała w 1997 r. poradnia pomocy prawnej na krakowskim Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Klinika działała pod nazwą *Uniwersytecka Poradnia Prawna Uniwersytetu Jagiellońskiego*, a jej kierownikiem została prof. Maria Szewczyk. Na początku funkcjonowania, w ramach kliniki działały 3 sekcje: prawa cywilnego, karnego oraz praw człowieka. W 1998 r. uruchomiona została sekcja 4: prawa pracy. W następnym roku (1999 r.) ukazało się czasopismo „Klinika”, stanowiące forum dyskusyjne służące wymianie doświadczeń związanych z działalnością studenckich poradni prawnych. W 1998 r. powstała klinika prawa na Uniwersytecie Warszawskim, a w kolejnych latach w Poznaniu, Białymstoku, Toruniu, Szczecinie, Rzeszowie, Lublinie, Katowicach²¹ oraz

¹⁷ Zob. Projekt reformy uniwersyteckich studiów prawniczych - Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), Ministerstwo Sprawiedliwości w W-wie (dalej MS), 285/6370, k. 34.

¹⁸ AAN, MS 285/6370, k. 43. Por. Z. Gawrońska-Wasilkowska, *Reforma uniwersyteckich studiów prawniczych*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1946, nr 3-4, s. 52.

¹⁹ Cz. Znamierowski, *O naprawie studjów prawniczych*, Warszawa 1938, s. 68.

²⁰ Zob. J. Wróblewski, *Modele prawnictwa a typy kształcenia prawniczego*, „Państwo i Prawo” 4(1981), s. 27.

²¹ Por. M. Czajkowski, *Konferencja Klinik Prawa. Warszawa-Kraków 22-25.11.2001 r.*, „Edukacja Prawnicza” 4(2002), s. 27; A. Frań, P. Cybula, *Poradnie prawne - nowy element edukacji prawniczej*, „Edukacja Prawnicza” 4(2002), s. 26.

Olsztynie²². Obecnie studenckie poradnie prawne, w różnej formie prawnej i organizacyjnej, działają przy wszystkich uniwersyteckich wydziałach prawa w Polsce²³. Ich działalność wspiera powołana w 2002 r. z siedzibą w Warszawie Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych²⁴.

Należy podkreślić, że w zakresie etycznej edukacji prawniczej, nieodzowną rolę odgrywają studenci prawa. To właśnie z ich inicjatywy jesienią 2001 r. na wydziale prawa Uniwersytetu Warszawskiego powołano Studenckie Stowarzyszenie Etyki Prawniczej (dalej SSEP). Już 25 lutego 2002 r. Stowarzyszenie zorganizowało konferencję nt. „Etyka akademicka - etyka prawnicza”, na której oficjalnie zaprezentowano projekt zbioru Zasady Etyczne Studentów Prawa²⁵ oraz podjęto dyskusję na temat nauczania studentów etyki prawniczej. Uczestnicy spotkania wskazywali, że studia prawnicze powinny kształcić nie tylko pod względem merytorycznym, ale też „kształtować morale i wychowywać” i zaproponowali wprowadzenie do programu studiów przedmiotu - etyka zawodów prawniczych²⁶, który ostatecznie na warszawskim wydziale prawa pojawił się jako wykład fakultatywny w roku akademickim 2003/2004²⁷. I choć nie był to pierwszy wydział prawa, na którym nauczana była etyka prawnicza, nadmienić bowiem należy, że dwa lata wcześniej, w roku akademickim 2001/2002 przedmiot ten wykładano jako obligatoryjny na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie²⁸, to zaangażowanie studentów warszawskiej uczelni w proces wdrożenia uniwersyteckiego nauczania etyki zawodu, zasługuje na pochwałę. Tym bardziej, że w zakresie edukacji prawniczej nieodzowna jest też rola wspomnianego wcześniej, a powołanego przez studentów, Stowarzyszenia Etyki Prawniczej w ramach którego studenci zajmują się upowszechnianiem etyki prawniczej wśród studentów prawa, organizują wykłady z zakresu etyki zawodów prawniczych, wyjazdy i debaty naukowe²⁹.

W 2007 r. z siedzibą w Warszawie rozpoczął działalność Instytut Etyki Prawniczej. Instytut działa w formie fundacji, a jego zasadniczym celem jest inicjowanie i prowadzenie badań w zakresie etyki prawniczej, przyczynianie się do kształtowania postaw służących godności zawodów prawniczych oraz

²² Studencka poradnia prawna powstała tu w 2003 r.

²³ O działalności poradni patrz: *Studencka poradnia prawna. Etyka zawodów prawniczych. Metoda case study*, red. M. Król i in., Łódź 2011.

²⁴ Zob. <http://www.fupp.org.pl> (18.09.2014 r.).

²⁵ Zbiór zaczął obowiązywać od 2004 r.

²⁶ E. Kukowska, *Studenci prawa o etyce zawodowej*, „Edukacja Prawnicza” 9(2003), s. 15.

²⁷ Zob. *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, op. cit., s. 10.

²⁸ Przedmiot „Etyka dla prawników”, w ramach którego omawiano zarówno zagadnienia z etyki ogólnej jak i etyki zawodów prawniczych, wykładano na olsztyńskim wydziale prawa od chwili jego powstania, tj. 2001 r. Był to przedmiot obligatoryjny dla studentów IV roku prawa w wymiarze 15 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń. Obecnie przedmiot wykładany jest w identycznym wymiarze godzinowym, jednakże przewidziany jest dla studentów I roku prawa.

²⁹ Zob. <http://www.ssep.prv.pl> (17.09.2014 r.).

kreowanie w świadomości społecznej pozytywnego wizerunku prawnika. Instytut prowadzi *Wortal etyki prawniczej i zawodów prawniczych*, w ramach którego działa m.in. Biblioteka Etyki Prawniczej³⁰. W ramach tej ostatniej wydawane są publikacje poświęcone zagadnieniom etyki prawniczej³¹.

Mając powyższe na uwadze, można byłoby uznać, że już do powszechnych należy przekonanie o konieczności szerokiego zapoznania z problematyką etyki zawodów prawniczych młodych adeptów prawa, nie dopiero na aplikacji, ale już na studiach. Tym bardziej, że za nauczaniem etyki w ramach studiów uniwersyteckich opowiadają się i studenci³², i przedstawiciele świata nauki³³, i praktycy prawa³⁴. Do nieodosobnionych należą wypowiedzi studentów wskazujące na potrzebę edukacji etycznej na studiach i to nie tylko w ramach obowiązkowego cyklu wykładów czy w ramach klinik prawa. Studenci proponują kształcenie etyki prawniczej poprzez nauczanie w pierwszej kolejności etyki studenta, metodą *case study*, obserwację postępowań dyscyplinarnych tocących się wobec przedstawicieli zawodów prawniczych, a nawet utworzenie klinik prawa, w których studenci udzielaliby porad osobom pokrzywdzonym przez nieetyczne zachowanie przedstawicieli zawodów zaufania publicznego³⁵.

³⁰ Zob. <http://www.etykaprawnicza.pl>

³¹ Zob. m.in.: *Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2008; *Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy 2*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2011; *Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy 3*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2013; *Leksykon etyki prawniczej – 100 podstawowych pojęć*, red. P. Skuczyński, S. Sykuna, Warszawa 2013; *Edukacja etyczna prawników – cele i metody*, red. P. Skuczyński, H. Izdebski, Warszawa 2010.

³² Patrz np. głosy studentów w czasie konferencji „Etyka akademicka - etyka prawnicza” w dniu 25 lutego 2002 r. Sprawozdanie: Konferencja „Edukacja etyczna prawników - cele i metody” - strona internetowa wortalu etyki prawniczej i zawodów prawniczych - www.etykaprawnicza.pl/aktualności (4.08.2014 r.), również w: E. Kukowska, *Studenci prawa o etyce zawodowej*, „Edukacja Prawnicza” 9(2003), s. 15; Wypowiedzi w czasie konferencji „Etyka profesji prawniczych”, opublikowane w materiałach pokonferencyjnych, np. M. Zięzio, *Etyka prawnicza z elementami nauki o etyce studenckiej jako przedmiot obowiązkowego nauczania studentów na wydziałach prawa w Polsce*, w: *Etyka - Deontologia - Prawo. Konferencja naukowa „Etyka profesji prawniczych - wyzwania współczesności”*, red. P. Steczkowski, Rzeszów 2008, s. 399; K. Mikołajczyk, *Edukacja etyczna prawników, czyli jaka? Refleksje nad wybranymi metodami edukacji etycznej*, w: *Etyka - Deontologia - Prawo*, op. cit., s. 295; A. Świerad, *Etyka prawnicza - przedmiotem nauczania studentów prawa*, w: *Etyka - Deontologia - Prawo*, op. cit., s. 383; Ł. Bojarskiego w: *Etyka prawnika, etyka nauczyciela zawodu*, red. E. Łojko, Warszawa 2006, s. 152-153.

³³ Zob. R. Tokarczyk, op. cit., s. 68-70; *Etyka zawodowa prawnika...*, s. 245; B. Namysłowska-Gabrysiak, F. Zoll, *Studencka poradnia prawa. Idea, organizacja, metodologia*, Warszawa 2005, s. 235; M. Jurzyk, *Nauczanie etyki prawniczej w Stanach Zjednoczonych*, op. cit., s. 68.

³⁴ Zob. np. M.T. Romer, *Etyka sędziego*, w: *Etyka prawnika. Etyka nauczyciela zawodu prawniczego*, Warszawa 2002, s. 28-29 oraz M.T. Romer, *Etyka sędziego*, w: *Etyka prawnika etyka nauczyciela zawodu prawniczego*, red. E. Łojko, Warszawa 2006, s. 37-38.

³⁵ Zob. Ł. Bojarski, w: *Edukacja etyczna prawników: cele i metody: materiały z konferencji 8 czerwca 2009 r.*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2010.

Mimo coraz bardziej słyszalnych głosów i aktywności studentów, nadal nie na wszystkich polskich wydziałach prawa obligatoryjnie nauczana jest etyka prawnicza. Należy przypomnieć, co prawda już nieobowiązujące, wydane na podstawie art. 9 pkt 2 ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym³⁶, Rozporządzenie Ministra Edukacji i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 r. w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunkowe³⁷, które w załączniku nr 85, określającym *Standardy kształcenia dla kierunku studiów: prawo jednolite studia magisterskie* nie przewidywało przedmiotu etyka prawnicza wśród przedmiotów podstawowych. Wskazywało jedynie, że absolwent prawa winien posiadać „umiejętność posługiwania się ogólną wiedzą z zakresu dogmatycznych dyscyplin prawa uzupełnioną o teorię i filozofię prawa oraz doktryn polityczno-prawnych, o wiedzę z zakresu innych nauk społecznych, podstawową wiedzę ekonomiczną oraz posiada umiejętności wykorzystania ich w pracy zawodowej z zachowaniem zasad etycznych”. W pkt V ust. 2 wskazanego Załącznika, zatytułowanym „Inne wymagania”, Rozporządzenie wskazywało jedynie, że „programy nauczania powinny zawierać treści poszerzające wiedzę humanistyczną (szczególnie z zakresu filozofii, etyki prawniczej, podstaw psychologii, socjologii) w wymiarze nie mniejszym niż 30 godzin, którym należy przypisać nie mniej niż 3 punkty ECTS”.

Obecnie zgodnie z zasadą autonomii programowej to uczelnia ma prawo do tworzenia programu kształcenia w oparciu o wzorcowe efekty kształcenia dla danego kierunku studiów albo opracowania własnego opisu efektów kształcenia, stąd w programach akademickich poszczególnych uczelni rysują się znaczne różnice.

Analiza, zawartych w Uniwersyteckich Systemach Obsługi Studiów (USOS) oraz na stronach internetowych Wydziałów Prawa i Administracji 16 polskich uniwersytetów³⁸ wykazów przedmiotów realizowanych na kierunku prawo - jednolite studia magisterskie wskazuje, iż kształcenie w zakresie deontologii zawodu prawnika nadal zajmuje skromne miejsce. Treści z zakresu etyki prawniczej przekazywane są w ramach przedmiotów o nazwie „Etyka praw-

³⁶ Dz. U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.

³⁷ Dz. U. Nr 164, poz. 1166.

³⁸ Pod uwagę wzięto wydziały prawa następujących uniwersytetów: Uniwersytetu w Białymstoku (UwB), Uniwersytetu Gdańskiego (UG), Uniwersytetu Łódzkiego (UŁ), Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ), Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL), Uniwersytetu Warszawskiego (UW), Uniwersytetu Opolskiego (UO), Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM), Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie (UMCS), Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (UWM), Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK), Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (UŚ), Uniwersytetu Szczecińskiego (USz), Uniwersytetu Rzeszowskiego (URz), Uniwersytetu Wrocławskiego (UWr), Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW).

nicza”³⁹, „Etyka zawodów prawniczych”⁴⁰, „Etyka prawnicza i zawodów prawniczych”⁴¹, „Etyka dla prawników”⁴², „Etyka a praktyka prawa”⁴³, „Etyka”⁴⁴ oraz „Etyka i bioetyka prawnicza”⁴⁵.

Niezależnie od wskazanych powyżej nazw, jest to przedmiot kształcenia ogólnego, czasem kierunkowego, punktowany od 2 do 6 ECTS⁴⁶, realizowany przede wszystkim w formie wykładu fakultatywnego/specjalizacyjnego w wymiarze 15 lub 30 godzin. Sporadycznie formą kształcenia jest 15 godzinny wykład uzupełniony 15 godzinami ćwiczeń (tak np. UWM), seminarium czy 30 godzinne konwersatorium (tak np. UŚ). Przedmiot przewidziany jest dla studentów od I do V roku studiów, często jednak na I lub II roku.

W roku akademickim 2013/14 etyka prawnicza realizowana była, bądź przewidziana w nowych planach studiów, jako przedmiot obligatoryjny, w 8 spośród 16 uniwersyteckich wydziałów prawa⁴⁷. Były to wydziały prawa Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu Opolskiego, Uniwersytetu w Białymstoku, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Szczecińskiego i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego⁴⁸.

Wśród tematów poruszanych na wykładach z etyki prawniczej nadal dominujące miejsce zajmują zagadnienia z etyki ogólnej. W dalszej kolejności omawiane są szczegółowe problemy praktyki prawniczej. Brakuje zagadnień dotyczących etyki studenta oraz zasad odpowiedzialności dyscyplinarnej. Pozytywnie należy ocenić uzupełnienie edukacji w działających przy wydziałach, wspomnianych wcześniej, klinikach prawa, będących swego rodzaju „małą praktyką prawniczą”. I z tego chociażby punktu widzenia za najbardziej optymalne wydaje się umieszczanie zajęć z etyki na początku studiów prawniczych, na I lub II roku studiów, które ułatwi studentom dokonywanie moralnej oceny problemów pojawiających się w trakcie udzielania porad.

³⁹ Tak na wydziałach prawa następujących Uniwersytetów: UW, UMK, UG, UAM, UJ, UO, UwB, KUL.

⁴⁰ Taką nazwę ma przedmiot na wydziałach prawa UŁ, UŚ.

⁴¹ Tak na UW.

⁴² Tak na UWM w Olsztynie.

⁴³ Tak na UŚ.

⁴⁴ Nazwa przedmiotu na kierunku prawo URz.

⁴⁵ Tak na kierunku prawo UJ.

⁴⁶ Europejski System Transferu Punktów.

⁴⁷ Pod uwagę wzięto wydziały prawa następujących uniwersytetów: Uniwersytetu w Białymstoku, Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytet Łódzkiego, Uniwersytet Jagielloński,ego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Opolskiego, Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Marii Curii Skłodowskiej w Lublinie, Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Uniwersytetu Szczecińskiego, Uniwersytetu Rzeszowskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

⁴⁸ Na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w roku akademickim 2013/14 etyka prawnicza w ogóle nie była oferowana studentom. W programie studiów przewidziano natomiast etykę biznesu.

Reasumując, należy wskazać, że wiedza z etyki prawniczej jest konieczna dla właściwej pracy zawodowej przyszłego prawnika i stosowna w tym zakresie edukacja winna rozpocząć się jak najwcześniej, już na studiach, a nie dopiero na aplikacji. Maria Teresa Romer, sędzia Sądu Najwyższego w stanie spoczynku i wieloletnia Prezes Stowarzyszenia Sędziów Polskich Iustitia, na pytanie „Kiedy powinna zacząć się edukacja moralna” [sędziów - AKL] odpowiedziała: „w domu, w przedszkolu, w szkole, na studiach, podczas aplikacji”. Wskazywała, że „możliwość uzyskania jak najszerzej wiedzy o życiu moralnym i pozycji sędziego w społeczeństwie oraz stawianym mu wymaganiom powstaje podczas studiów prawniczych. Realizacja tej możliwości spoczywa w rękach nauczycieli akademickich. To na nich spoczywa ciężar odpowiedzialności za świadomość etyczną przyszłych sędziów”. I dalej: „Ktoś musi powiedzieć studentom prawa, że moralność sędziego niezbędna na sali sądowej nie kończy się jednak na tej sali. Gdy sędzia opuszcza salę sądową, zostawia na niej tylko tożę”. Lukę w zakresie nauki wzorców moralnych powinni wypełnić nauczyciele akademicy. „To nauczyciel akademicki ma prawo postawić pytanie - kim jesteś, że chcesz być sędzią?”⁴⁹.

Tymczasem edukacja studentów prawa w zakresie etyki prawniczej, jest w mojej ocenie niewystarczająca i często oferowana zbyt późno. Standardem winny być obligatoryjne wykłady uzupełnione o konwersatoria. Etyka prawnicza powinna być przedmiotem oferowanym studentom najlepiej już na I roku studiów, a kształcenie obejmować zagadnienia z zakresu etyki studenta prawa i zasad studenckiej odpowiedzialności dyscyplinarnej. Gro przekazu winny stanowić informacje o etyce zawodowej poszczególnych profesji prawniczych, uzupełnione analizą orzeczeń dyscyplinarnych. Niewątpliwie cennym dopełnieniem edukacji byłaby aktywność studenta w klinice prawa.

TEACHING LEGAL ETHICS IN LEGAL STUDIES

Summary

The article constitutes another voice in a discussion referring to the model of legal education of the students of law. It concerns a problem that was bothering both academic and legal environment in the past few years: the problem of ethical preparation of future practitioners of legal occupations. The author depicts the theory of teaching legal ethics in the Polish departments of law and the position of legal ethics among other academic courses in legal studies.

Key words: legal ethics, legal education, occupational deontology.

⁴⁹ Zob. M. T. Romer, *Etyka sędziego*, w: *Etyka prawnika etyka nauczyciela zawodu prawniczego*, op. cit., s. 37-38.